

УДК 141.572

**SPECIFICATION OF POST-COLONIAL RESEARCH IN BELARUS
СПЕЦИФІКА ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У БІЛОРУСІ****Voropaeva T.S. / Воропаєва Т.С.***к.психол.н., доц. / c.p.s., as.prof.*

ORCID: 0000-0001-8388-7169

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Volodymyrska Street 60, 01601

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, вул. Володимирська 60, 01601

Анотація. Стаття присвячена вивченню специфіки постколоніальних досліджень у Білорусії. У статті досліджуються проблеми розвитку постколоніальної теорії, виникнення якої обумовлено найважливішими історичними реаліями ХХ століття – розпадом колоніальної системи та утворенням постколоніального простору. Автор розглядає інституційний розвиток сучасних постколоніальних досліджень, а також деякі аспекти адаптації постколоніальної теорії на пострадянському просторі. Теорія постколоніальних досліджень розглядається як відносно нова наукова методологія аналізу пострадянського простору, зі значним евристичним потенціалом для білоруської соціогуманітаристики. У статті розглядається категоріальний статус поняття «постколоніалізм», визначається його сутність і основні риси. Автор аналізує специфічне розуміння постколоніальної реальності в сучасній Білорусі. Основною рисою постколоніального дискурсу в Білорусі є дослідження нових видів культурної та соціальної ідентичності, явищ транзитивності та кордонів, легітимації місцевих національних наративів. У статті аналізується суть сучасної неокolonіальної політики, що проводиться окремими країнами. Акцентується увага на важливості адекватних відповідей, які дає білоруський соціум на історичні виклики сучасної епохи. Крім того, особлива увага приділяється перспективам використання постколоніальної стратегії для Білорусі.

Ключові слова: колоніалізм, постколоніалізм, постколоніальні дослідження, деколонізація, Білорусь.

Вступ.

Відомо, що упродовж останніх 20 – 27 років у науковому середовищі нових незалежних держав тривають дискусії щодо можливості/неможливості перенесення постколоніальної теорії на досвід пострадянських країн [5, с. 116-125]. У центрі цих дискусій стоїть питання про можливість застосування термінів «колонізація», «деколонізація» та інших до досвіду Російської імперії та СРСР, а також питання про те, чи доцільно називати пострадянський простір постколоніальним. Перші міркування на цю тему з'явилися у ЗМІ уже в перші місяці після краху СРСР. Зокрема, 7 лютого 1992 року А. Прузаускас зазначив у часописі «Независимая газета», що СРСР «силою і за допомогою тотального контролю утримував разом різноплемянний світ, своєрідний євразійський паноптикум народів, які не мали між собою нічого спільного, окрім родових властивостей Homo Sapiens і штучно створених лих», підкреслюючи, що на місці СРСР утворився **постколоніальний простір** із характерними для подібних соціумів проблемами [4].

Сьогодні постколоніальні дослідження є загальносвітовим феноменом, адже відповідні наукові центри існують в Австралії, Великій Британії,

Нідерландах, Німеччині, США та в інших країнах. Окрім західних розвідок, доволі відомими є також південно-азійські дослідження субалтернів (Subaltern studies), які започаткували процес вивчення різноманітних «Інших» (яким у європейській традиції було відмовлено у праві голосу), а також латиноамериканські дослідження проблем колективної й індивідуальної ідентичності та специфіки політико-правових й соціально-економічних аспектів ситуації у різних постколоніальних країнах. Результати постколоніальних досліджень публікуються у цілому ряді спеціалізованих журналів, серед яких «Journal of Postcolonial writing», «Interventions: International Journal of Postcolonial Studies», «Journal of Postcolonial Europe», «Ab Imperio» та ін.

Отже, виникнення постколоніальної теорії обумовлено найважливішими історичними реаліями ХХ століття – розпадом колоніальної системи та утворенням постколоніального простору. Ці зміни привели до започаткування колективної рефлексії над колоніальним досвідом як у колишніх колоніальних імперіях, так і в колишніх колоніях, заклавши основу для формування інтелектуальних постулатів, принципів і установок, які стали теоретичним фундаментом постколоніальних досліджень. Упродовж кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбувався активний інституційний розвиток сучасних постколоніальних досліджень, теорія постколоніальних досліджень стала відносно новою науковою методологією аналізу пострадянського простору, зі значним евристичним потенціалом для білоруської соціогуманітаристики, зокрема.

Основний текст.

А. Матвеєнко підкреслює, що в сучасному білоруському гуманітарному дискурсі актуалізується пошук нових дослідницьких стратегій і програм. Домінуючим напрямком є вивчення культурних феноменів з використанням міждисциплінарних підходів західної культурної антропології та культурних досліджень (Cultural Studies); поступово адаптується постколоніальна теорія у рамках білоруської соціогуманітаристики; раніше недосліджені або мало вивчені соціокультурні практики стають предметом дослідження, що веде до якісного зростання наукового знання та поповнення інтелектуального інструментарію білоруської науки [3, с. 69-72].

На думку відомого білоруського дослідника І. Бобкова, «постколоніальні дослідження, постколоніальні студії» – це «сукупність методологічно й дисциплінарно гетерогенних, але тематично взаємопов'язаних концептуальних дискурсів, які усвідомлюють себе в єдиній рамці (мережі) критичних проектів і програм, спрямованих на подолання наслідків економічної, політичної, але перш за все культурної та інтелектуальної залежності "незахідного світу" від "західних" зразків і прототипів» [2, с. 597]. Автор підкреслює, що «у країнах Західної Європи і Північної Америки постколоніальні дослідження локалізовані переважно в академічних та університетських межах і набувають форми наукової теорії – "постколоніальних студій"» [2, с. 597]. Вчений зазначає, що у незахідному світі постколоніальні студії «реалізуються насамперед через літературну творчість і есеїстську критику. ... Прийнято вважати, що "вибух постколоніальності" стався у 1979 році, після виходу в світ книги Е. Саїда

"Орієнталізм"» [2, с. 597]. Дослідник підкреслює, що формально слово «постколоніальний» означає часовий період – період «після колоніалізму», що зазвичай інтерпретується як період після моменту здобуття незалежності тією чи іншою країною. І. Бобков стверджує, що дослідницькі групи, які орієнтуються на постколоніальні типи дискурсів, існують і на пострадянському просторі, в першу чергу, в Білорусі та Україні.

А. Матвеєнко, підтримуючи думку І. Бобкова, зазначає, що під «західним» впливом маються на увазі «не економічні аспекти, а сфера знання, зокрема проекти Просвітництва й Модерну, критичним переосмисленням яких багато в чому став постмодернізм. Одна з базових ідей стратегії постколоніальних досліджень полягає в тому, що сучасні соціокультурні освіти розглядаються як радикально детерміновані минулим історичним досвідом та ідеологічним контекстом, які часто не здатні розвиватися поза заданими метрополією алгоритмами і парадигмами. Ключовою особливістю є те, що такий вплив постає в латентній формі, не проявляє себе у вигляді відкритої і явної експлікації» [3, с. 73-75]. Автор підкреслює, що латентний парадигмальний зв'язок метрополії і периферії незмінно вносить обмеження в еволюцію «залежної» соціокультурної системи, не дозволяючи їй конструктивно використовувати адаптивні механізми й практики, які з мінімальними втратами знімають ризики конфліктів і напруженості в соціумі [3, с. 69-75].

На думку А. Матвеєнка, «найбільший інтерес представляють перспективи постколоніальної стратегії саме для Білорусі – для розуміння її історії та культури, реального стану й формування образу майбутнього. В силу багатьох причин, однією з яких є відносно недавнє отримання Республікою Білорусь статусу незалежної суверенної держави на міжнародній арені, набули особливої важливості для молоді країни питання самолегітимації і самоконцептуалізації, пошуку ідентичностей та реконструкції культурних і історичних реалій, які привели до формування білорусів як нації». Цей концептуальний порядок денний «багато в чому, якщо не повністю, збігається з основним змістом постколоніального дискурсу, ... центральними темами постколоніальних досліджень стали питання націоналізму, орієнталізму, саморепрезентації, культурної ідентичності і мультикультурної особистості» [3, с. 73], постколоніальні дослідження зосередилися також на проблемах кризи ідентичності, викликаній ситуацією «прикордоння», звернення до своєї національної культури та цінностей [3, с. 69-75]. Спільними для білоруських вчених є такі дослідницькі інтереси: вивчення феноменів пограничності, транзитивності, особливостей співіснування соціокультурних систем, а також розвиток полікультурного простору на основі міжетнічної та міжконфесійної взаємодії.

Суперечливі й неоднозначні тлумачення та інтерпретації історичних подій на території Білорусі мають спільну канву: Білорусь формувалась у складних геополітичних умовах цивілізаційного протистояння Заходу і Сходу, яке не завжди мало мирний характер і нерідко приводило до ескалації довготривалих військових конфліктів. Ця специфічна ситуація бачиться «як простір зіткнення цивілізацій, західно-латинської та православно-європейської, зіткнення, яке

призводить не до розлому або провалу, а утворює особливу конфігурацію цивілізаційної накладки, коли межа західно-латинських впливів збігається із східним кордоном Білорусі, а православно-візантійських – із західним» [1, с. 39]. Подібне існування своєрідної буферної міжцивілізаційної зони, на думку А. Матвеєнка, не могло б не призвести до утворення особливої конфігурації соціокультурних практик та ідейно-ідеологічних цінностей, установок та ідеалів, які і зараз формують національний наратив у всьому його багатстві й самотності [3, с. 69-75].

Варто звернути увагу на особливий інтерес білоруських інтелектуалів до тлумачення Білорусі як своєрідного соціокультурного порубіжжя [6], що яскраво проявляється у діяльності Науково-дослідного Центру перспективних наукових досліджень і освіти в галузі соціальних і гуманітарних наук, який видає журнал «Перехрестя» [7].

Окремі закономірності становлення й трансформації соціокультурних систем та соціокультурної динаміки загалом, що були теоретично розроблені й концептуально оформлені у рамках білоруських постколоніальних досліджень, пройшли різні етапи верифікації і на даний момент підтверджуються емпіричними, статистичними та іншими даними. Таким чином, коректне використання стратегії постколоніальних студій в наукових дослідженнях має прогностичний потенціал, що дозволяє з досить високою точністю передбачати як негативні, так і позитивні результати тих чи інших прийнятих рішень, знаходити причинно-наслідкові зв'язки в подіях і явищах, які часто здаються простим збігом обставин [3, с. 69-75].

Висновки.

Отже, у статті було розглянуто категоріальний статус поняття «постколоніалізм», визначена його сутність і основні риси, проаналізовано специфічне розуміння постколоніальної реальності в сучасній Білорусі. Було з'ясовано, що основною рисою постколоніального дискурсу в Білорусі є дослідження нових видів культурної та соціальної ідентичності, явищ транзитивності й порубіжності, легітимації національних наративів тощо. Аналізуючи справедливе твердження І. Бобкова про спрямованість постколоніальних досліджень на подолання наслідків економічної, політичної, але, перш за все, культурної та інтелектуальної залежності «незахідного світу» від «західних» зразків і прототипів» варто зауважити, що і Білорусь, і Україна були географічно розташовані на заході та південному заході як Російської, так і Радянської імперій, тому білоруські й українські постколоніальні студії, в першу чергу, мають бути спрямовані на подолання наслідків економічної, політичної, культурної та інтелектуальної залежності населення **західних та південно-західних** (європейських) територій від нав'язаних їм **незахідних** зразків і прототипів.

В грудні 2018 року, після загострення білорусько-російських відносин на тлі чергових складних переговорів Президента РФ В. Путіна і Президента Білорусі О. Лукашенка, для громадян Білорусі значно актуалізувалась проблема сучасної неокolonіальної політики, адже в російському уряді вирішили «бити білоруську карту» і почали апелювати до букви договору про Союзну державу

Росії та Білорусі, де, крім «рівних умов», передбачені поява єдиної валюти, створення спільних митних органів, судової системи і фактичне об'єднання двох країн. І політики, і експерти підкреслюють, що злиття двох держав дозволить В. Путіну вирішити «проблему 2024», коли він просто очолить Союзна державу, в якій Білорусь фактично стане одним із суб'єктів Російської Федерації. Після цього дедалі голосніше почали лунати заяви і про «повернення СНД до складу Росії».

Таким чином, сьогодні надзвичайно важливою є наявність адекватних відповідей, які мусить дати білоруський народ на історичні виклики постколоніальної доби. Крім цього, особливу увагу варто приділяти перспективам використання постколоніальних та деколоніальних стратегій для подальшого цивілізаційного поступу Білорусі.

Література:

1. Бабкоў І. М. Гісторыя беларускай думкі: метадалогія, дысцыплінарасць, канон // *Національная філософія в сучасным свеце* : сб. ст. / Ін-т філасофіі НАН Беларусі. – Мінск, 2010. – С. 38-49.
2. Бобков И. М. Постколониальные исследования // *Постмодернизм* : энцикл. / сост. и науч. ред.: А. А. Грицанов, М. А. Можейко. – Минск : Интерпрессервис : Кн. дом, 2001. – С. 597-598.
3. Матвеевко А. Г. Постколониальные исследования: проблемы и перспективы // *Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*. – 2016. – №1 (25). – С. 69-75.
4. Празаускас А. СНГ как постколониальное пространство // *Независимая газета*, Москва; 07.02.1992. – University of Alberta. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ualberta.ca/~khineiko/NG_92_93/1141438.htm.
5. Рябчук М. Разновидности колониализма: о возможностях применения постколониальной методологии к изучению посткоммунистической Европы // *Политическая концептология*. – 2013. – № 3. – С. 116-125.
6. Усманова Э. Восточная Европа как новый подчиненный субъект // *Европейская перспектива Беларуси: интеллектуальные модели* / Сост. О. Шпарага. – Вильнюс: ЕГУ, 2007. – С. 105-140.
7. Филатов А. Идея «пограничья» как политика идентичности // *Палітычная сфера*. – 2008. – № 10. – С. 39–47.

References:

1. Babkoў I. M. (2010). *Historyja bielaruskaj dumki: mietadalohija, dyscyplinarnasć, kanon in Natsional'naya filozofija v sovremennom mire : sb. st.* [National Philosophy in the Modern World: Sat. Art.], In-t filozofii NAN Belarusi, Minsk, pp. 38-49.
2. Bobkov I. M. (2001). *Postkolonial'nyye issledovaniya in Postmodernizm: entsiklopediya* [Postmodernism: Encyclopedia], sost. i nauch. red.: A. A. Gritsanov, M. A. Mozheyko. – Minsk : Interpresservis : Kn. dom, pp. 597-598.
3. Matveyenko A. G. (2016). *Postkolonial'nyye issledovaniya: problemy i perspektivy* [Postcolonial studies: problems and prospects] in *Viesnik Bielaruskaha dzjaržaўnaha univiersiteta kul'tury i mastactvaў* [Bulletin of the Belarusian State University of Culture and Arts], No. 1 (25), pp. 69-75.
4. Przauskas A. (1992). *SNG kak postkolonial'noe prostranstvo* [CIS as post-colonial space]

in *Nezavisimaya gazeta* [Nezavisimaya Gazeta], Moscow, 07.02.1992. University of Alberta, URL: http://www.ualberta.ca/~khineiko/NG_92_93/1141438.htm

5. Ryabchuk M. (2013). Raznovidnosti kolonializma: o vozmozhnostyakh primeneniya postkolonial'noy metodologii k izucheniyu postkommunisticheskoy Evropy [Varieties of colonialism: about the application of postcolonial methodology for the study of post-Communist Europe] in *Politicheskaya kontseptologiya* [Political Conceptology], No. 3, pp. 116-125.

6. Usmanova E. (2007). Vostochnaya Evropa kak novyy podchinenny sub'ekt [Eastern Europe as a new subaltern] in *Evropeyskaya perspektiva Belarusi: intellektual'nye modeli* [European perspective of Belarus: intellectual patterns]. Sost. O. Shparaga, Vil'nyus, pp. 105-140.

7. Filatov A. (2008). Ideya «pogranich'ya» kak politika identichnosti [The «borderland» idea as an identity policy] in *Palitychnaya sfera* [Political sphere], No.10, pp. 39-47.

Abstract. *The article is devoted to the study of the specifics of postcolonial studies in Belarus. The article discusses the problems of the development of postcolonial theory, the emergence of which is due to the most important historical realities of the twentieth century – the collapse of the colonial system and the formation of postcolonial space. The author examines the institutional development of modern postcolonial studies, as well as some aspects of the adaptation of postcolonial theory in the post-Soviet space. The theory of postcolonial research is considered as a relatively new scientific methodology for the analysis of the post-Soviet space with a significant heuristic potential for Belarusian social humanities. The article considers the analyses of categorical status of the notion «post-colonialism», specifies its essence and main features. The author analyzes a specific understanding of postcolonial reality in contemporary Belarus. The principal feature of the post-colonial discourse in Belarus is the research of the new types of cultural and social identities, of phenomena of transitivity and border, legitimation of local national narratives. The article analyzes the essence of modern neo-colonial policies pursued by individual countries. The attention is focused on the importance of adequate answers that Belarusian society gives to the historical challenges of the modern era. In addition, special attention to the perspectives of the use of the post-colonial strategy for Belarus.*

Key words: *colonialism, post-colonialism, postcolonial research, decolonization, Belarus.*

Статья отправлена: 26.12.2018 г.

© Воропаева Т.С.